

MỘT SỐ BIỆN PHÁP NGĂN CHẶN VÀ PHÒNG NGỪA HÀNH VI GÂY HẤN HỌC ĐƯỜNG

PGS.TS. NGUYỄN THỊ THANH BÌNH
 Trưởng Đại học Sư phạm Hà Nội

1. Đặt vấn đề

Hiện nay, gây hấn học đường (GHHĐ) đang được coi là vấn nạn chung của toàn cầu. Tại Việt Nam, trong những năm gần đây, GHHĐ đã trở thành một vấn đề nổi cộm đối với xã hội. Bởi lẽ GHHĐ đã ảnh hưởng trực tiếp đến học tập và phát triển nhân cách của học sinh (HS), sinh viên (SV). Do vậy, vấn đề đặt ra là cần phải nghiên cứu và chỉ ra các biện pháp nhằm ngăn chặn và phòng ngừa hành vi bạo lực học đường (HVGHHĐ).

Bài viết này được trích từ kết quả nghiên cứu của đề tài về các khía cạnh tâm lí của HVGHHĐ ở nước ta hiện nay thuộc hệ thống các đề tài của Quỹ phát triển Khoa học và Công nghệ quốc gia, được tiến hành trên các khách thể là HS, SV tại 6 tỉnh thành của cả nước là: Hà Nội, Quảng Ninh, Đà Nẵng, Khánh Hòa, TP.Hồ Chí Minh và Vũng Tàu. Các phương pháp nghiên cứu chủ yếu là điều tra bằng bảng hỏi, phỏng vấn sâu, thảo luận nhóm, nghiên cứu tài liệu và thống kê toán học.

2. Kết quả khảo sát thực trạng các biện pháp ngăn chặn và phòng ngừa GHHĐ

Để có cơ sở để ra các biện pháp ngăn chặn và phòng ngừa GHHĐ, đề tài đã tiến hành tìm hiểu ý kiến của HS, SV về các biện pháp này. Kết quả thu được như sau:

2.1. Đánh giá của HS, SV về các biện pháp ngăn chặn và phòng ngừa HVGHHĐ mà nhà trường đã thực hiện

Bảng 1: Đánh giá của HS, SV về các biện pháp xử lí HVGHHĐ mà nhà trường đã thực hiện

Các biện pháp	Tỉ lệ	Thứ bậc
1. Thông báo kịp thời những HVGHHĐ cho HS, SV và phụ huynh	60,2	1
2. Đưa nội dung GD về ngăn ngừa, phòng, chống GHHĐ vào trong các hoạt động giáo dục của nhà trường	39,9	3
3. Có những kênh khác nhau thu thập thông tin về HVGHHĐ của HS, SV	30,5	4
4. Có những biện pháp xử lí kiên quyết và kịp thời đối với các HVGHHĐ	59,5	2

Qua ý kiến đánh giá của HS, SV, ta thấy biện pháp được các em đánh giá cao nhất là "Thông báo kịp thời

* Để chỉ hành vi gây hấn học đường có nhiều thuật ngữ khác nhau, được nhiều tác giả sử dụng như: hành vi bạo lực học đường, hành vi bắt nạt học đường.

những HVGHHĐ cho HS, SV và phụ huynh HS (PHHS)" (60,2%, xếp vị trí số 1), tiếp đến là biện pháp "Có những biện pháp xử lí kiên quyết và kịp thời đối với các HVGHHĐ" (59,5%, xếp vị trí số 2). Như vậy, tất cả các em cần phải biết những thông tin liên quan đến HVGHHĐ để có những biện pháp ứng phó kịp thời. Xử lí kiên quyết và nghiêm khắc là một biện pháp có hiệu quả để răn đe và giáo dục các em. Thực tế cho thấy, ở đâu nhà trường xử lí kịp thời và nghiêm khắc thì HVGHHĐ ở đó ít tái hiện.

Để tìm hiểu sâu hơn về vấn đề này, chúng tôi đã tiến hành lấy ý kiến của HS, SV về việc nhà trường nên làm gì để ngăn chặn và phòng ngừa GHHĐ. Kết quả nghiên cứu về vấn đề này được thể hiện ở bảng sau:

Bảng 2: Các biện pháp nhà trường nên thực hiện nhằm phòng ngừa và ngăn chặn HVGHHĐ

Các biện pháp	Tỉ lệ ý kiến (%)	Thứ bậc
1. Kỷ luật nghiêm khắc những HS vi phạm	77,7	1
2. Giúp đỡ, tư vấn cho HS để phòng ngừa và ngăn chặn GHHĐ	70,9	3
3. Tổ chức câu lạc bộ, các buổi học ngoại khóa về kĩ năng sống	67,9	6
4. Nâng cao nhận thức của phụ huynh và HS về GHHĐ	75,4	5
5. Tạo bầu không khí thân thiện trong nhà trường	77,0	4
6. Giám sát và quản lí HS bằng các kênh khác nhau	48,2	7
7. Can thiệp kịp thời khi có hiện tượng GHHĐ xảy ra	77,1	2

Theo ý kiến của các em, nhà trường nên kỉ luật nghiêm khắc những HS có HVGHHĐ, biện pháp này chiếm vị trí số 1 với tỉ lệ 77,7% ý kiến của các em. Biện pháp thứ hai được các em đánh giá cao là "Can thiệp kịp thời khi có hiện tượng GHHĐ xảy ra" với 77,1% ý kiến "đồng ý", tiếp đến là biện pháp "Giúp đỡ, tư vấn cho HS để phòng ngừa và ngăn chặn GHHĐ", với 70,9% số ý kiến "đồng ý". Như vậy, bên cạnh những biện pháp xử lí kịp thời và nghiêm khắc thì những biện pháp có tính lâu dài như phòng ngừa, tư vấn, tổ chức các buổi sinh hoạt ngoại khóa, giám sát quản lí HS, SV... cũng được các em đề xuất.

Dưới đây là một số ý kiến cụ thể của các em:

– Em H. A. Ph. Th. (THPT Phú Nhuận, Thành phố Hồ Chí Minh): “*Cần tổ chức các diễn đàn trong nhà trường để lắng nghe tâm tư, nguyện vọng của các bạn HS, tổ chức các buổi tuyên truyền, phổ biến kiến thức pháp luật, đưa các bạn đến thăm những trại trẻ mồ côi, khuyết tật để các bạn thấy được ý nghĩa của cuộc sống, các biện pháp kỉ luật nghiêm khắc nhưng cần mang tính giáo dục, không nên đuổi HS*”

– Em Ng. Q. Ch. (THPT Bùi Thị Xuân, Thành phố Hồ Chí Minh): “*Người lớn cần tìm hiểu nhu cầu của HS, các phương tiện truyền thông nên tích cực đóng góp vào việc giáo dục nhằm làm giảm HVGHHD trong nhà trường*”.

– Em H. M. T. (THPT Đoàn Thị Điểm, Thành phố Hà Nội): “*Cần tăng cường vai trò của giáo viên chủ nhiệm*”.

– Em D. Th. V. K. (THPT Marie Curie, Thành phố Hà Nội): “*Có thể sử dụng hình thức phiên tòa giả định để giáo dục*”.

2.2. Đề xuất của HS, SV về các biện pháp gia đình cần thực hiện để ngăn chặn và phòng ngừa HVGHHD

Cùng với việc tìm hiểu đề xuất của HS, SV về biện pháp từ phía nhà trường, đề tài cũng tìm hiểu đề xuất của các em về các biện pháp từ phía gia đình nhằm ngăn ngừa HVGHHD. Kết quả nghiên cứu về vấn đề này được đề tài tổng kết qua bảng số liệu dưới đây:

Bảng 3: Các biện pháp gia đình nên thực hiện nhằm phòng ngừa và ngăn chặn HVGHHD

Các biện pháp	Tỉ lệ ý kiến (%)	Thứ bậc
1. Quan tâm, giúp đỡ và chia sẻ với con như người bạn	84,2	1
2. Nắm bắt lịch học, thời khóa biểu của con	53,4	7
3. Hướng dẫn con các kĩ năng sống cần thiết	80,9	2
4. Tìm hiểu và nắm bắt các thông tin về bạn bè và các mối quan hệ của con	51,4	8
5. Tạo bầu không khí an toàn, đầm ấm, tình cảm trong gia đình	80,6	3
6. Động viên, khích lệ, phê bình con đúng mực	79,4	4
7. Giám sát và quản lí con cái bằng nhiều kênh khác nhau	36,3	9
8. Phối kết hợp chặt chẽ với lớp, trường và xã hội trong quá trình giáo dục con	62,4	6
9. Can thiệp kịp thời khi con có khúc mắc với bạn bè, khó khăn trong học tập	69,6	5

Biện pháp được HS, SV đánh giá cao nhất là “Quan tâm, giúp đỡ và chia sẻ với con như người bạn” (84,2%). Điều này cho thấy sự đồng cảm của gia đình là rất quan trọng đối với các em, giúp các em tự tin, yên tâm và có nghị lực trong giải quyết vấn đề. Tiếp đến là biện pháp “Hướng dẫn con các kĩ năng sống cần thiết”, với 80,9% ý kiến “đồng ý”. Như vậy, các em rất cần có những kĩ năng để ứng phó với các vấn đề này. Thực tế cho thấy, trong nhà trường hiện nay ít cung cấp kĩ năng sống cho các em, trong đó có kĩ năng phòng chống và ứng phó với các HVGHHD. Việc tạo bầu không khí an toàn, đầm ấm, tình cảm trong gia đình cũng được đa số các em lựa chọn. Điều này cho thấy gia đình là chỗ dựa rất quan trọng của các em trong cuộc sống nói chung và trong việc ứng phó với HVGHHD nói riêng.

3. Một số biện pháp ngăn ngừa và hạn chế HVGHHD ở nước ta hiện nay

3.1. Biện pháp về truyền thông

Kết quả khảo sát cũng như việc quan sát trong thực tiễn đời sống cho thấy, vấn đề nhận thức của HS, SV, của gia đình và xã hội chưa được tốt. HS, SV khi tiến hành các HVGHHD còn có những suy nghĩ một cách đơn giản về hành vi của mình, chưa đánh giá được hết những hậu quả nghiêm trọng của những hành vi này. Về phía gia đình, chưa quan tâm đúng mức đối với việc giáo dục các em để phòng ngừa HVGHHD. Về phía xã hội, trong cộng đồng chưa có được một dư luận xã hội đúng mức để lên án các HVGHHD. Chính vì vậy, việc tuyên truyền giáo dục để nâng cao nhận thức của HS, SV, của các bậc làm cha mẹ và của cộng đồng nói chung là một việc hết sức cần thiết hiện nay. Hoạt động truyền thông cần hướng đến một số nội dung cơ bản sau:

Thứ nhất, làm cho HS, SV, gia đình và xã hội hiểu rõ những hậu quả nghiêm trọng của GHHĐ. Chúng ta cần phải coi đây không chỉ là hành vi lệch chuẩn về mặt luật pháp mà còn là hành vi lệch chuẩn về mặt đạo đức. Nó không chỉ tổn hại đến sức khỏe thể chất và tinh thần của các em mà còn ảnh hưởng xấu đến sự phát triển nhân cách của các em, đến thuần phong mỹ tục của dân tộc. Do vậy, hành vi lệch chuẩn này cần phải được loại ra khỏi đời sống xã hội.

Thứ hai, hoạt động truyền thông cần phải hình thành được một dư luận xã hội đủ mạnh để lên án HVGHHD hiện nay. Trong thời gian qua, dường như dư luận xã hội không còn thực hiện được chức năng chính của mình là định hướng và điều chỉnh hành vi cho con người, trong đó có thanh thiếu niên. Bởi vì nó không lên án kịp thời và nghiêm khắc những hành vi lệch chuẩn trong đời sống xã hội. Nếu dư luận xã hội thực hiện tốt được chức năng của mình thì các hành vi sai lệch sẽ ít xuất hiện trong đời sống xã hội. Chính vì vậy, chúng ta cần tuyên truyền, giáo dục để tạo nên

một dư luận xã hội đủ mạnh để điều chỉnh hành vi của con người trước hết là thanh thiếu niên. Nếu người lớn chúng kiến các HVGHHĐ mà không có phản ứng gì thì các hành vi này của các em sẽ được tiếp tục tiếp diễn và các em cho rằng những hành vi mình đang thực hiện là có thể chấp nhận được.

Thứ ba, hoạt động truyền thông về vấn đề GHHD cần phải được tiến hành thường xuyên liên tục, tránh tình trạng làm theo phong trào hoặc làm theo các sự kiện xảy ra. *Tính thường xuyên của hoạt động truyền thông sẽ hình thành nên một ý thức, một tâm thế ở mọi tầng lớp cư dân về việc đấu tranh phòng ngừa HVGHHĐ.* Hoạt động truyền thông cần được tiến hành ở các cấp độ khác nhau từ cộng đồng cư dân đến phạm vi xã hội, từ gia đình đến trường học, từ các hoạt động chính khoá trong nhà trường đến các hoạt động ngoại khoá, từ báo hình đến báo viết.

Thứ tư, hoạt động truyền thông phải được thực hiện với những hình thức hết sức linh hoạt đa dạng và phong phú. Hoạt động này phải phù hợp với từng đối tượng khác nhau. Chẳng hạn trong trường học, chúng ta có thể dùng các áp phích, các buổi seminar, các trò chơi, các hình ảnh trực quan v.v để phù hợp với đặc điểm tâm lí lứa tuổi của thanh thiếu niên. Một phương tiện quan trọng của hoạt động truyền thông là tuyên truyền qua các kênh truyền hình. Đây là kênh truyền thông tác động đến nhiều tầng lớp cư dân nhất. Với thế mạnh là kết hợp giữa hình ảnh, màu sắc và âm thanh các kênh truyền hình có sự tác động hiệu quả nhất đến tri giác của con người, góp phần hình thành và tạo nên nhận thức của người xem về vấn đề này. Bên cạnh việc tuyên truyền mang tính chất giáo dục là chính, chúng ta cần tuyên truyền những hình thức xử phạt nghiêm khắc, kịp thời để răn đe các em HS, SV, qua đó làm gương cho các em khác.

Thứ năm, trong hoạt động tuyên truyền, chúng ta cần nêu gương những tập thể và cá nhân, những cộng đồng cư dân thực hiện tốt vấn đề đấu tranh, phòng ngừa HVGHHĐ. Đây là cơ sở để giáo dục về những kinh nghiệm đối với vấn đề này.

3.2. Biện pháp về phía quản lí của nhà trường

Đối với HS, SV, nhà trường là nơi mà các em dành nhiều thời gian hoạt động trong một ngày. Sự tương tác giữa HS, SV với nhau cũng như với thầy cô giáo là rất lớn. Những xung đột mâu thuẫn xuất hiện ở các em thường bắt đầu từ trong nhà trường. Đây là nguyên nhân dẫn đến các hành vi bạo lực (HVGH). Chính vì vậy, nếu chúng ta làm tốt công tác quản lí các em trong nhà trường, thì sẽ ngăn ngừa một cách có hiệu quả HVGH của HS, SV. Để phòng chống và giảm thiểu HVGH của các em, về phía nhà trường cần chú ý một số biện pháp cụ thể sau:

Thứ nhất, giáo viên (GV) trước hết là GV chủ nhiệm (GVCN) cần hết sức sâu sát các em, kịp thời phát hiện

những biểu hiện không bình thường trong cách ứng xử giữa HS và SV với nhau. Nếu phát hiện thấy những biểu hiện không bình thường thì GVCN cần phối hợp với ban cán sự lớp để tìm hiểu nguyên nhân của vấn đề.

Thứ hai, trong hoạt động quản lí lớp, GVCN và những người quản lí nhà trường cần nắm được những HS cá biệt, những HS có tính cách hung hãn, bất thường để theo dõi. Đây chính là những em có thể thực hiện HVGH nhiều nhất. Kết quả khảo sát của đề tài đã phân tích ở trên cho thấy, HVGH thường được thực hiện lặp lại nhiều lần đối với một số em, nếu chúng ta phát hiện ra được những HS này thì sẽ có biện pháp ngăn chặn kịp thời.

Thứ ba, trong hoạt động đào tạo của nhà trường thì nội dung giáo dục về những hành vi phù hợp với chuẩn mực luật pháp và những quy định của nhà trường cần được tiến hành thường xuyên, kết hợp với nội dung đào tạo chính khoá. Việc giáo dục hành vi đạo đức cho các em cần được tiến hành linh hoạt có thể thông qua các buổi chào cờ đầu tuần, cũng có thể thông qua các buổi trò chuyện riêng của GV với từng HS, cũng có thể thông qua những buổi sinh hoạt ngoại khoá, sinh hoạt lớp cuối tuần. Từ góc độ tâm lí học, chúng ta cần thực hiện một nguyên tắc là khi biểu dương một cá nhân nào đó thì cần biểu dương trước đồng đảo mọi người, còn khi phê bình, khiển trách thì nên mang tính cá nhân để người bị phê bình không hổ thẹn, mặc cảm trước tập thể. Có thể nói, trong các biện pháp giáo dục của GV, thì biện pháp mang tính cá nhân đối với một số HS, SV cá biệt mang tính hiệu quả cao hơn.

Thứ tư, một trong những biện pháp quan trọng của nhà trường để giảm bớt HVGH của HS, SV là tổ chức các hoạt động vui chơi tập thể lành mạnh, như các hoạt động văn hoá, thể thao. Thông qua các hoạt động tập thể này, các em sẽ hiểu nhau hơn, sẽ tạo nên sự gắn kết với nhau nhiều hơn. Nó là cơ sở để làm mất đi những mầm mống nảy sinh các HVGHHĐ. Thực tế, trong thời gian qua ở nước ta cho thấy, ở cộng đồng nào, nhà trường nào, tổ chức cho thanh thiếu niên được nhiều hoạt động vui chơi, giải trí thì ở đó các hành vi lệch chuẩn của các em càng ít, các em ít có điều kiện tiếp xúc với phim ảnh, các trò chơi game bạo lực.

Thứ năm, nhà trường cần kết hợp chặt chẽ với gia đình kiểm soát thời gian ngoài trường học của các em, kiểm soát các mối quan hệ không chính thức của các em, vì đây chính là điều kiện tốt để nảy sinh các HVGH. Đặc biệt, đối với HS lứa tuổi tiểu học và trung học cơ sở, nhà trường cần thông báo cho cha mẹ HS lịch học của các em ở trường, để các bậc phụ huynh quản lí các em. Thực tế cho thấy, nhiều em đã nói dối cha mẹ là đi học thêm ở trường để tham gia

vào các nhóm bạn xấu, để đi chơi các trò chơi game bạo lực ở các quán internet. Nhà trường cần xử lý kịp thời và nghiêm khắc những HS có HVGH trong trường để răn đe cho những em HS khác.

3.3. Biện pháp về phía gia đình

Gia đình là môi trường hết sức quan trọng đối với cá nhân. Ở đó, con người được sinh ra, được nuôi dưỡng và được giáo dục hàng ngày. Chúng ta hoàn toàn có cơ sở để nói rằng, gia đình là một nhóm xã hội có ảnh hưởng nhiều nhất đến con người. Chính vì vậy, những biện pháp của gia đình sẽ có vai trò to lớn trong việc phòng ngừa và ngăn chặn HVGHHĐ của các em. Về phía gia đình, cần phải chú ý một số biện pháp sau:

Thứ nhất, gia đình cần hiểu được đặc điểm tâm lí của các em để có các biện pháp giáo dục phù hợp. Các bậc cha mẹ không nên có những biện pháp giáo dục quá hà khắc nhưng cũng không nên có những biện pháp giáo dục quá nhu nhược, mềm yếu. Nếu các bậc cha mẹ quá nghiêm khắc đối với con cái thì các em sẽ có những phản ứng rất tiêu cực và có thể dẫn đến những hành vi với hậu quả đáng lo ngại. Nếu các bậc cha mẹ chiều chuộng, buông lỏng trong quản lí và giáo dục con cái thì họ sẽ không kiểm soát hết được các hành vi của các em, trong đó có những hành vi lệch chuẩn như thực hiện HVGH với bạn. Thực tế cho thấy, nhiều bậc cha mẹ dành quá nhiều thời gian cho công việc cơ quan, hay dành nhiều thời gian cho hoạt động mưu sinh, buôn bán, kiếm tiền ít quan tâm tới con cái thì các em trong những gia đình này dễ có các hành vi lệch chuẩn như HVGH với bạn bè, hoặc học tập sa sút, mải chơi bởi, tham gia vào các nhóm bạn không chính thức tiêu cực.

Thứ hai, gia đình cần phối hợp chặt chẽ với nhà trường để kiểm soát thời gian học tập và vui chơi của con cái. Ở lứa tuổi thanh thiếu niên, các em có nhu cầu giao tiếp lớn, có nhu cầu vui chơi, giải trí lớn. Chính vì vậy, nếu gia đình không kiểm soát được thời gian của các em thì các em dễ dàng tham gia vào các nhóm bạn không chính thức tiêu cực. Gia đình cần hướng dẫn các em lựa chọn những người bạn tốt để chơi, hướng dẫn các em có những hành vi ứng xử mang tính nhân văn và vị tha đối với các bạn.

Thứ ba, kết quả nghiên cứu thực tiễn cho thấy, các em rất thiếu các kĩ năng ứng phó với HVGHHĐ. Chính vì vậy, gia đình cần phối hợp với nhà trường để hình thành ở các em những kĩ năng ứng phó cần thiết đối với HVGHHĐ. Chẳng hạn, các kĩ năng phòng ngừa HVGHHĐ. Ví dụ: khi gặp một bạn có tính cách hung hăng, gây gổ thì mình cần nhún nhường, rút lui, không nên có các hành vi phản ứng một cách tương ứng. Vì làm như vậy rất có thể dẫn tới các HVGH. Khi HVGH xảy ra, các em không nên tập hợp bạn bè để "chiến đấu" lại nhằm bảo vệ danh dự của mình mà phải cần thông

báo ngay cho những người có trách nhiệm như: thầy cô giáo, cán bộ quản lí nhà trường, bố mẹ và người thân để giải quyết. Khi các em được trang bị những kĩ năng ứng phó cần thiết thì các em sẽ tự tin trong giải quyết các vấn đề, không hành động một cách tự phát, thiếu ý thức. Hiện nay, có một số trung tâm đào tạo kĩ năng sống cơ bản cho các em, cha mẹ có thể đưa con em mình đến đó để học các kĩ năng sống cần thiết.

Thứ tư, các bậc cha mẹ cần giáo dục truyền thống của gia đình, dòng họ cho các em, cần giáo dục các em những giá trị đạo đức truyền thống tốt đẹp đã được chắt lọc qua nhiều thế hệ, vì những giá trị đạo đức đó luôn khơi dậy ở con người tính tự giác và sự thôi thúc của lương tâm, khi các em thấm nhuần các giá trị đạo đức đó thì các em sẽ hành động một cách tự giác, phù hợp với các chuẩn mực xã hội và có tính văn hoá cao.

3.4. Biện pháp về phía HS, SV

HS, SV là những chủ thể của HVGHHĐ, nên những biện pháp từ phía các em sẽ có ý nghĩa quan trọng đối với việc ngăn ngừa các hành vi này.

Về phía HS, SV chúng ta cần thực hiện một số biện pháp sau:

Thứ nhất, các em cần ý thức được là HVGHHĐ là những hành vi lệch chuẩn, những hành vi vi phạm chuẩn mực đạo đức chung của xã hội, nó cần được loại bỏ trong đời sống nhà trường và xã hội. Khi các em nhận thức tốt được điều này, nó sẽ định hướng cho hành vi của các em. Nhiều HVGH của các em đều xuất phát từ những hiểu biết đơn giản, nông cạn về vấn đề này mà các em không thấy hết những hậu quả của nó. Chẳng hạn như các em gửi tin nhắn, trêu chọc bạn bè, đưa các hình ảnh và thông tin của các bạn lên mạng... Các em làm điều này chỉ với hình thức đùa cợt, song hậu quả của nó lại ảnh hưởng xấu đến các bạn.

Thứ hai, khi các em chứng kiến các HVGH xảy ra, các em cần có thái độ đúng mực như: phản đối, lên án các hành vi này. Nếu đa số các em có thái độ tích cực như vậy thì chắc chắn các HVGH sẽ ít xảy ra. Điều quan trọng nữa là, khi xảy ra HVGH, bản thân không được đồng tình và tham gia vào các hành vi này. Vì làm như vậy sẽ khuyến khích cho HVGH sẽ phát triển ở mức độ cao hơn, và sẽ có hậu quả nặng nề hơn.

Thứ ba, các em cần có những kĩ năng để phòng tránh các HVGH như: không tham gia tụ tập vào những nơi có những HS cá biệt, cần chú ý ít đi lại qua những nơi vắng vẻ khi chỉ có một mình. Bởi vì, HVGH qua kết quả nghiên cứu của đề tài cho thấy thường xảy ra ở những nơi ít người, vắng vẻ. Trước những thái độ thách thức và khiêu khích của bạn thì các em cần có thái độ ôn hoà và rút lui một cách nhẹ nhàng.

Thứ tư, việc lựa chọn bạn và các nhóm bạn để chơi là điều rất quan trọng. Bạn tốt và nhóm bạn tốt sẽ hỗ

(Xem tiếp trang 64)